

Curantul Liber

Bucuresti

August 1936

O notă în portretul lui Gide

Acrit 1936

Opera lui Gide, deschizătoare de drumuri noi, în literatura ultimelor patru decenii. Alături de un mare număr de studii critice, care o examinează prin multiple prisme, personalitatea bogată, multilaterală a lui Gide, a atras și ea multe eseuri, tinzând să-i fixeze într'un portret, trăsăturile în permanentă prefacere.

Notă dominantă, relevată de mai toți criticii, admiratori entuziaști sau adversari — e acea curiozitate intelectuală, veșnic trează, veșnic în căutare de forme noi, care îl împiedică să se fixeze, care îl îndemna să caute totdeauna reacțiunile cele mai variate, tipurile mai singulare, „să cultive diferența”. Transmisă amoroasă în personajele sale, această curiozitate psihologică și estetică nu se împiedică la ele nici de căușe morale, nici de scrupule sentimentale. În „Les Faux-Monnayeurs”, Edouard, eroul pasiv, observator, al romanului, mânat de o atare curiozitate incredințenă un copil hipersensibil, muncit de complexe freudiene, unei pensuni protestante, rigidă și pocrită, între colegi deosebiți, cari i vor face să suferă. În trimitile acolo, deși are aprehensiunea unor convinge dăunătoare, interesat fiind de reacțiunea copilului.

Interesul lui Gide pentru caracterele originale, trăind după legi proprii, personale, l-a împins să creeze un tip ca Lafcadio, care ucide fără motiv, patimă sau scop, pe un necunoscut întâlnit în tren, într'un **act gratuit**. Asemenea tipuri amurale au atras împotriva lui Gide multiple atacuri; s'a comis eroarea de a i se atribui ideile și tendințele personajilor sale. Henri Massis, în îngustimea sa sistematizată și altii, i-au adus acuzații de imoralitate, de rafinament clinic.

Curiozitatea intelectuală a unui spirit „complex prin natură”, cum îl numește Jacques Rivière, pasiona pentru idei, care se împerechează și se îmbină în mod variat, fără îndoielă dominantă la Gide, a fost utilizată de unii critici împotriva scriitorului. Pentru adversarii săi, pentru cei cari se simt și sunt structural diferiți de subtilitatea și acuitatea sa intelectuală, acest aspect al operei sale a dat prilej să restrângă o vultur literară, a cărei realitate și importanță nu o mai puteau contesta caracterizându-l drept „romancier de idei”. În acest sens — îngust „autorul lui „La porte étroite” și „Caves du Vatican”, nu e un romancier de idei, sau mai bine zis nu e numai un romancier de idei. Importanța sa artistică, pe care acești critici au căutat s'o diminueze, s'a prezintă imensă, în afără de valcarea sa ca „estet și moralist”. „Les Faux-Monnayeurs” — doi pildă — marchează un punct crucial în evoluția romanului, deschide perspective largi, noi.

Dar toți acei cari au portretizat și l-au analizat figura schimbătoare, au insistat în mod aproape exclusiv asupra acestei laturi, neglijând pe celelalte. Curiozitatea și onestitatea intelectuală n'au fi totuși suficiente pentru explicarea adesiunii sale la marxism, asvârșirii sale din regiunea olimpică a ideilor, în valcarea luptelor politice și sociale. Căci — se știe — Gide n'a ajuns la marxism silogistic, printr'o convingere produsă lent de șiruri de raționamente. A aderat brusc și total, în urma unei călătorii în Congo, ce-l pusesse în față, pe el, care în 1924 scria: „Chestiunile politice îmi par mai puțin importante decât cele sociale, cele sociale decât cele morale”, cu grozăviile și teroarea metodelor imperialiste de colonizare. Asimilarea ideologică a urmat apoi, cu sbucium și frământări, pricinuite de lupta cu ideile vechi, convingeri structurale. Și — după cum era și de așteptat — bogăția intelectuală a scriitorului, nu s'a mulțumit să asimileze marxismul, ci l-a redat ilustrat, armonizându-l cu un individualism superior conceput în admirabilele „Nouvelles nourritures...” și „Pages de journal”.

O stare de transformare, evoluția dela Ménélaque, care refuză să alungă „pentru a nu renunța la tot restul”, renunțând prin aceasta și la acțiune și scriitorul care azi desvăluie teroarea din închiisorile sârbe și vorbește la meetinguri, trebuie să-și găsească rădăcinile, într-o boală afectivă, prea puțin relevantă.

Nu e vorba de sensibilitatea delicată, ce dă opere sale o înfățișare particulară, de care scriitorii și portretiștii s'au ocupat. Ci de pasiunea puternică, de valurile afective care proiectate asupra omniașilor, disting alături de gândire și acțiune pe oamenii mari și stabilesc legătura dintre ei și epoca lor. Din acest punct de vedere, el ar părea foarte deosebit de Rolland. Față de figura rebusă a luptătorului dela Villeneuve, care și-a tradus toată pasiunea în acțiune, figura delicată de artist par

seca în schimb contrast și joasă,

accenți puternică iubire de oameni și mână, îmbricată numai în forme deseabile.

În opera lui, cu excepția, poate, a lui „Porte étroite”, nota afectivă nu apare decât foarte discret, deoarece se a fost prea puțin relevantă. Dar în „Nouvelles nourritures...” și în „Pages de Journal” ea izbucnește refulator, în continuitate directă cu elataria călătoriei în Congo. Nimeni nu se poate îndoi de sinceritatea lui lido când scrie: „Fericea mea stă în a face fericea altora”.

Un asemenea elan afectiv, o asemenea dragoste de oameni, e necesară, astăzi maiori de convingerea ideologică, să producă integrarea completă în lupta pentru progres, împotriva opresiunii și exploatării. Convingerea intelectuală singură, este adică o adesiune mai mult sau mai puțin hotărâtă. Dar numai ea nu poate determina pe un scriitor să revăde să sacrifice o popularitate oficială, airăgându-și stăcuri a-erbe, să nu se suspendezească cu a-aptarea unei atitudinii și a unei idei în lupta cotidiană pentru realism, ca ei. Exemplul lui Shaw demonstrează concludent acest lucru. Amplasat convins, autorul unuia dintre cele mai admirabile volume despre R.R.S.S., humoristul englez s'a răfindit în inteligența sa sceptică și eacă, la o adesiune nominală, ce nu e poate compară cu activitatea unui loliand sau Gide.

Există în „Les Faux-Monnayeurs” un neozonaziu feminin, care contrarietății considerate caracteristice pentru sexul său, posedă și exhibază

un complex eccentricism. Ca și Furey Tambramont din „Contrepoint” al lui Huysmans, Lilius Griffith, eroina giciana, urmărește în viață numai realizarea cel mai desăvârșit a plăcerii proprii. Pentru a-și explica conduita, ea povestește unui nou amant, istoria unui naufragiu ce-i suferise în adolescență. Urcată în barca de salvare, fusese silită să privească cum doi marinari înarmați cu securi, tălau degetele naufragiaților cari, reușind să însoale până la barcă, lînceau să se agățe de ea. Barca era prea plină, urearea unui naufragiat mai mult, ar fi scufundat-o. Pentru Lilius, acest spectacol grotesc marcase o complexă transformare sufletească: de atunci, indiferentă, căutând să-i asigure numai plăcere și echilibru sufletec, „ea ar tăia degetele și pumnii, pentru a-i împiedica să se urce și să-l îneca înima”.

Anecdota aceasta, pentru Gide de covârșitoare importantă, a servit de tractorioare săi, pentru construcția a întregului esafodaj de stăcuri. Henri Massis, cu lipsa de înțelegere care-l caracterizează, i-a atribuit lui Gide, felul de a vedea al personajului său, acuzându-l iar de imoralitate. Dar sensul ei adevărat, pentru Gide, s'a arătat limpede, cu ocazia „procesului său”.

A fost denumit astfel un etr de discuții, în care Gide și-a explicat adesiunea, căutând totodată să prezinte marxismului într-o formă adecvată, prieteni, felului de a vedea, al unui grup foarte eteroclit de prieteni literari, constituitii în „L'œuvre pour l'Adevăr”. Act, bogățiile afective, rămase, în pofida vârstei proaspets, apar clar. Între replicile date lui Marcia și Daniel Halévy, Gide a reprodus tocmai această anecdotă din Faux-Monnayeurs, dându-i însă înțelesul, singur veritabil, pentru conștiința dreaptă și pentru sensibilitatea unui intelectual adevărat, în cel mai bun sens al acestui cuvânt.

Barca actuală alături, în lupta cu valurile sociale gata s'o răsturne e obligată pentru a putea menține un precar echilibru, să rețese mâini și brațe cu indiferență clinică. Fascismul, teroarea, riscolul, sunt necesare pentru a conșerva o stare de lucruri bazată pe înecitate. Pentru unii dintre intelectuali, situația de îmbelșugat cu prețul foamii și suferinței majorității altora, e acceptabilă, mai mult, dorită. Conștiința și sensibilitatea lui Gide nu pot tolera o bună stare, în mijlocul suferinții altora, obținută prin această suferință. Și a trecut de partea coalații.

Silviu Iosifescu